

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

Yrd. Doç. Dr. Hatip YILDIZ

Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi, hatipyildiz@mynet.com

ÖZET

Osmanlı taşrasında 1870'lerden itibaren başlayan yenileşme döneminde, Eğil'de ortaöğretim alanında açılan tek okul rüşdiye mektebidir. "Eğil Rüşdiye Mektebi" olarak kayıtlara geçen bu okul, 1873 yılında resmen açıldı. 1897 yılına kadar muallim-i sanilikle idare olundu. Bu yıldan itibaren ise muallim-i evvelik düzeyine terfi etti. 1909 yılı Haziranında kapanıncaya kadar aralıksız olarak öğretime devam etti.

Mektebin eğitim öğretime açık olduğu süre içinde, isimleri tespit edilebilen 9 muallim burada görev yaptı.

Mektebin 36 yıllık tarihinde talebe sayısı, son birkaç yıl hariç, hemen hemen 20'nin altına düşmedi. Son yıllarda talebe sayısının düşmesinde ve okulun kapanma noktasına gelmesinde, mektebin tarihi süreci içerisinde devam eden bazı olumsuz faktörler etkili oldu.

Bu çalışmada; nahiye merkezinde uzun yıllar ibtidai mektebi olmadığı halde açılan ve 36 yıl eğitim öğretim hizmeti veren bir rüşdiye mektebinin tarihçesi, talebe ve muallim sayısı ile muallimlerin özellikleri ve mektebin kapanma noktasına gelmesine neden olan faktörler hakkında yerel kaynaklar ve bilhassa arşiv belgeleri ışığında bir değerlendirme yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Eğil, maarif, eğitim, rüşdiye

TRAINING STAFF AND BRIEF HISTORY OF THE SCHOOL OF EĞİL RUSHDIYYEH

ABSTRACT

Modernization in the Ottoman period, in terms of secondary education is the only school in Eğil is rüşdiye school. "Eğil Secondary School" were registered as the school officially opened in 1873. Were administered until the year 1897 with the second teacher. Beginning from this year, the first teacher to the level increased. Closed in June 1909 as a faculty continued uninterrupted until.

Within the period of the school is open to academic, names can be found here, he worked nine muallim.

Number of 36-year history of the school students, except the last few years, almost did not fall below 20. In recent years, the number of students and schools shut down to the point, the history of the school in the ongoing process of some negative factors had an impact.

In this study; township center for years ibtidai academy, though they are not offered and 36 year school serving a rüşdiye the school's history, students and muallim with the number muallim

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

properties and the school's closing to the point of causing factors about local resources and in particular archival light of a review was made.

Key Words: Diyarbakır, Eğil, education, secondary school(rushdiyyeh)

Giriş

Bilindiği gibi, Diyarbakır ve çevresinin 1515 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte Eğil kasabası da Osmanlı idari taksimatı içerisinde yer almaya başlamıştır. Osmanlı öncesinde bazı önemli krallıklara ve beyliklere merkezlik yapan Eğil, Diyarbakır Vilayetinin idari taksimatı içerisinde önce hükümet sancak ve 19. yüzyıldan itibaren de Ergani Madeni Sancağına bağlı bir nahiye olarak yer almıştır. Maden'e uzaklığı nedeniyle bir ara doğrudan Diyarbakır merkez sancağına bağlanması teklif edilmişse de bu istek kabul görmemiştir.

Eğil kasabası, Maden kazasına bağlı bir nahiye olması nedeniyle eğitimle ilgili istatistiklerde ayrıca zikredilmemiş, genellikle Maden kazası içerisinde değerlendirilmiştir. Bu nedenle Osmanlı döneminde Eğil'deki ilkokul (sıbyan ve ibtidaî mektebi) sayısı hakkında net bir rakam verilememektedir. Mesela, Sultan II.Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876'dan 1900 yılı sonlarına kadar Maden sancağında 13 Hamidîye ibtidaî, 5 ibtidaî ve 85 İslâm sıbyan mektebi açıldığı kayıtlarda yer almaktadır.¹

Vital Cuinet'e göre, 1890'lı yıllarda Ergani Madeni Sancağında 405 ilkokul, 12.950 ilkokul öğrencisi ve 405 ilkokul öğretmeni vardır.² Ancak, Cuinet'in verdiği istatistikî bilgiler bazı tarihçiler tarafından pek güvenilir bulunmamakta, yaklaşık rakamlar olarak kabul edilmektedir.³

1913-1914 ders yılında Ergani Madeni Sancağında 14 ibtidaî mektebi, 18 ibtidaî muallimi, 582 ibtidaî talebesi, 11.485 okul çağında ve 10.903 okula devam etmeyen çocuk vardır. Vilayetin geneli dikkate alındığında, okula devam eden talebe sayısı 2428 iken, okul çağındaki çocukların sayısı 61.771 ve okula devam etmeyenlerin sayısı 59.284'tür.⁴

Hakkında bazı detaylı bilgiler elde edilen Eğil'deki tek ilkokul, Eğil Hamidîye İbtidaî Mektebi'dir. Bu mekteb, Eğil nahiye merkezinde inşa edilmiş olup açılış tarihi muhtemelen 1901 yılından sonradır. 1905 yılında mekteb muallimi Mehmed Efendi'dir.⁵ Sultan II. Abdülhamid'in adına izafeten "Hamidiye İbtidaî Mektebi" olarak adlandırılmıştır. Vilayetin 1918 (R.1334) yılı ilköğretim masraf bütçesinde; mektebin 1917 yılı maaşı için 12.240, masrafı için 1000 kuruş; 1918 yılı maaşı için 13.440, masrafı için 1000 kuruş tahsis edilmiştir.⁶

¹ Diyarbakır Gazetesi, No: 1195 (Nüsha-i Fevkalade), 2 Eylül 1900 (7 Cemaziyülevvel 1318).

² Vital Cuinet, La Turquie d'Asie, Paris, 1890-1894, I-IV, s. 449, 455, 413.

³ Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1991, s. 85.

⁴ Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası, R. 1329-1330, s. 19-20.

⁵ Diyarbakır Vilayet Salnamesi (DVS), H. 1323, s. 391.

⁶ BOA, DH. UMVM, 21/50, Diyarbakır Vilayeti 1918 (R. 1334) Senesi Hususi Gelir ve Masraf Bütçesi.

A. Rüşdiye Mektepleri

Osmanlı devletinin temel eğitim kurumları olan medreseler ve onların altında eğitim veren sıbyan mektepleri, XVIII. yüzyıla kadar devletin hemen hemen her alanda ihtiyaç duyduğu ehliyetli kişileri yetiştirmişlerdir. Ancak bu dönemde savaşlarda alınan yenilgiler, Avrupa tarzında yeni askeri okulların açılmasına neden olmuştur. Fakat sıbyan mektepleri ile sözü edilen askeri okullar arasında eğitim düzeyi bakımından büyük bir uçurum vardır. Sıbyan mekteplerinde ıslahata gitmek, onların öğretim düzeyini yükseltmeye teşebbüs etmek medreselilerin tepkisine neden olabilirdi. Bu nedenle, sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasında yer alan ve “rüşdiye” denilen yeni bir okulun kurulması daha kolay görülmüştür.

İlk olarak açılan ve kendine özgü yönleri bulunan rüşdiye mektepleri; 1839 yılında açılan Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-i Edebiyedir. Bu iki mektep, devletin ihtiyaç duyduğu sivil memurları yetiştirmeyi amaçlamıştır.⁷

Sözü edilen bu iki okul, Babıâli’ye memur yetiştirmeye devam ettiği halde, yeni ihtiyaçları karşılamaktan ve Tanzimat devrinin reformlarına ışık tutmaktan uzaktır. Bu nedenle, orta dereceli okullar olan rüşdiyelerin yeniden yapılandırılmasına ve yeni okulların açılmasına teşebbüs edilmiştir. Bu çerçevede, 1847’de ilk olarak Davud Paşa, Bayezid, Üsküdar, Tophane ve Babıâli civarında Ağa Camii’nde olmak üzere 5 adet rüşdiye mektebi açılmıştır. Bu mekteplerin başlangıçta öğrenci mevcutları 30-40 iken, halk tarafından faydası görülünce müracaat artmış ve okul mevcutları 100’ü aşmıştır.⁸

İstanbul’da rüşdiyeler epeyce gelişip yaygınlaşınca vilayetlerde de açılması planlanmıştır. Vilayetlerde rüşdiye mekteplerinin açılması için ilk karar 1853 yılında alınmıştır. Meclis-i Maarif-i Umumiye’nin kararı üzerine 2 Haziran 1853 tarihinde Padişahın iradesiyle 25 vilayette peyderpey rüşdiyelerin açılması kararlaştırılmıştır. 1869 yılında çeşitli vilayetlerde 31 adet rüşdiye daha açılmıştır.

1877 yılı itibariyle vilayetlerde 400 civarında olan rüşdiyelerin bir kısmı 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında kapanmış veya elden çıkmıştır. Böylece Osmanlı’da rüşdiyelerin sayısı 277’ye düşmüştür. 1878 yılından itibaren rüşdiyelerin yeniden açılmasına hız verilmiş ve eski sayıya ulaşılmıştır. Fakat 1880 yılından sonra idadîlerin önem kazanmasıyla rüşdiyelerin sayısında tekrar bir düşüş görülmüştür. 1889 yılında alınan bir kararla mali yetersizlik nedeniyle idadî bulunan yerlerdeki rüşdiye okullarının kapatılarak tahsisat ve öğretmenlerinin idadîlere nakledilmesi ve rüşdiye seviyesinde eğitimin de bu idadîlere sınıf ilave edilerek yerine getirilmesi kabul edilmiştir. İdadîlere rüşdiye eğitimi için duruma

⁷ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1999’a), İstanbul, 1999, s. 129.

⁸ Muammer Demirel, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, Türkler, C.15, Ankara, 2002, s. 51-53.

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

göre iki veya üç sınıf ilave edilmiştir. Aynı yıl 22 rüşdiyenin kapandığı görülmektedir.⁹

Diyarbakır'da ilk rüşdiye mektebinin açılması ve bu mekteplerin vilayet dâhilindeki kazalara kadar yayılması, 1868-1875 yılları arasında Diyarbakır'da valilik yapan İsmail Hakkı Paşa zamanında gerçekleştirilmiştir.¹⁰ Bu dönemde vilayet sınırları içinde açılan rüşdiye sayısı 21'dir.¹¹ H.1293 (1876) Yılı Devlet Salnamesi kayıtlarına göre ise, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından önce Diyarbakır Vilayetinde 18 rüşdiye mektebi mevcut olup, bu mekteplerde 785 talebe eğitim görmektedir.¹² II. Abdülhamid'in tahta çıkış tarihi olan 1876'dan 1900 yılı sonlarına kadar, Diyarbakır Vilayetini oluşturan Diyarbakır Sancağında 3, Mardin Sancağında 3 ve Ergani Madeni Sancağında 5 rüşdiye mektebi daha açılmıştır.¹³

1906-1907 ders yılında Diyarbakır Merkez Sancağında 3 erkek ve 1 kız olmak üzere toplam 4, Mardin Sancağında 2 ve Ergani Madeni Sancağında 5 rüşdiye mektebi vardır.¹⁴ Bu sayı diğer vilayetlerle kıyaslandığında çok düşük değildir.

B. Eğil Rüşdiye Mektebi

Eğil kasabasında ortaöğretim alanında açılan tek okul rüşdiye mektebidir. "Eğil Rüşdiye Mektebi" olarak kayıtlara geçen bu okulun resmi açılış tarihi 1873'tür. Sözü edilen rüşdiye mektebi, 9 Mayıs 1873 (11 Rebiyülevvel 1290) tarihinde eğitime hazır hale getirilmiş ve Diyarbakır Valisi Kurt İsmail Paşa bu mektep için İstanbul'dan öğretmen talebinde bulunmuştur. Ancak, Meclis-i Maarif'ten gelen cevapta; "Bu hizmetin mahallince münasip bir kişiye verilmesi halinde orada bulunan yetenekli kişiler dahi değerlendirileceğinden, aylık 330 kuruş maaşla istenilen özelliklere sahip bir muallim-i sani bulunarak irade-i seniyyesi çıktıktan sonra maaş verilmek üzere isminin ve yazısının gönderilmesi" hususu Diyarbakır valiliğine bildirilmiştir.¹⁵ Bunun üzerine, 26 Eylül 1873 (3 Şaban 1290) tarihinde, Hani Rüşdiye Mektebi Muallimi Ali Efendi aylık 315 kuruş maaşla ikinci muallim olarak buraya tayin edilmiştir.¹⁶

Muallim Ali Efendi'nin maaşı, 1873 (R.1289) yılı maarif bütçesinin 6. faslının 3. maddesinde yazılı tertipten karşılanmıştır. Ayrıca, mektebin çeşitli

⁹ Demirel, a. g. m, s. 53-59.

¹⁰ Oktay Karaman, Hatunoğlu Kurt İsmail Hakkı Paşa'nın Diyarbakır Valiliği (1869-1875), (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1995, s. 28.

¹¹ DVS, H. 1292, s. 244.

¹² Devlet Salnamesi, H. 1293, s. ?

¹³ Diyarbakır Gazetesi, No: 1195 (Nüsha-i Fevkalade), 2 Eylül 1900 (7 Cemaziyülevvel 1318).

¹⁴ H. 1328 Devlet Salnamesinden naklen Kodaman, a. g. e, s. 104.

¹⁵ BOA, MF. İBT, 2/12.

¹⁶ BOA, BEO Gel. -Gid. Def. , Maarif, No: 395; BOA, MF. MKT, 13/101; MKT. MHM, 465/10.

Hatip YILDIZ

harcamaları için de yine aynı faslın 6. maddesinde yazılı “Zuhurat Masarifinden” (hesapta olmayan harcamalar) yıllık 500 kuruş tahsis edilmiştir.¹⁷

Mekteb muallimliğine Ali Efendi'nin tayiniyle birlikte, öğrenciler için ihtiyaç duyulan kitap ve risalelerin fiyat listesiyle birlikte bir sandık içinde postaya verilerek gönderildiği Maarif Nezareti'nce ifade edilmiştir.¹⁸ Maarif Nezareti kitapların yerine ulaşması için gayet titiz davranarak bu konuda Canik Mutasarrıflığını uyarılmış¹⁹ ve kitapların ulaşip ulaşmadığının telgrafla bildirilmesini Diyarbekir Vilayetinden talep etmiştir.²⁰

Maarif Nezareti'nin önem verdiği konulardan biri de, mektebin açılışıyla birlikte mahallince bir bevvab tayinidir. Kapıcı veya çocukları evlerine getirip götürülen okul hademesi anlamına gelen bevvab, okulun ve çocukların emniyeti için önemli olup, hemen hemen bütün okullarda mevcuttur. Bu nedenle, Eğil Rüşdiyesi için de okulun öğretime başlayacağı günden itibaren 80 kuruş aylıkla bir bevvabın mahallince görevlendirilmesi,²¹ isim ve göreve başlama tarihinin nezarete bildirilmesi talep edilmiştir.²²

Günümüzde mevcut olmayan ve nerede olduğu tam olarak bilinmeyen mekteb binası, Vali Sırrı Paşa zamanında mükemmel bir şekilde tamir edilmiştir.²³ Daha sonraki yıllara ait belge ve kayıtlarda mekteb binasıyla ilgili herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır.

1897 yılına kadar muallim-i sanilik ile idare olunan ve eğitim öğretime bu şekilde devam eden Eğil Rüşdiye Mektebi, bu tarihte düzenlemelere uygun olarak muallim-i evvelliğe terfi ettirilmiş ve buraya muallim-i evvel tayin edilmiştir.²⁴ Tayin edilen muallim-i evvel görev yerine ulaşınca kadar tedrisatın aksamaması için, daha önce mahallince atanan muallimin vekil muallim olarak istihdam edilmesi istenmiştir.²⁵

Mekteb muallimlerinde hazırlanıp, Maarif Müdürlüğü vasıtasıyla Maarif Nezareti'ne takdim edilen ve mektebin hademe, öğretmen ve öğrencilerinin devam devamsızlık vs. durumlarını açıklayan 1901 yılı Ocak, Şubat ve Mart aylarına ait üç aylık hülasa cedvelinde; mektebin ilerlemesinin, kasabada iki ibtidaî mektebinin açılmasına bağlı olduğu belirtilmiştir.

¹⁷ BOA, MKT. MHM, 465/10, Maarif ve Maliye nezaretlerine yazılan 26 Eylül 1873 (3 Şaban 1290) tarihli telgraf.

¹⁸ BOA, MF. MKT, 13/101.

¹⁹ BOA, MF. MKT, 15/59.

²⁰ BOA, MF. MKT, 22/78.

²¹ BOA, MKT. MHM, 465/10.

²² BOA, MF. MKT, 13/101.

²³ DVS, H. 1312, s. 168.

²⁴ Muallim-i evvel ve sani arasındaki fark, günümüzdeki uzman öğretmen veya başöğretmen ile normal öğretmen arasındaki fark şeklinde açıklanabilir. Ancak, muallim-i evvelin hem maaşı, hem de görev yaptığı okulun öğrenci kapasitesi daha fazladır.

²⁵ BOA, MF. MKT, 356/49, Maarif Nezaretinin 26 Mayıs 1897 (24 Zilhicce 1314) tarihli yazısı.

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

Mektebin öğrenim süresi 3 yıl olup, bir de “sınıf-ı mülazımın” denilen bir hazırlık sınıfı vardır.²⁶

Mektebin 1879 (H.1296) senesi umumi imtihan cedvelinde; dördüncü ve ikinci sene talebelerinin yeterli puanı alamadıkları ve birinci sene talebesinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, mevcut uygulamaya göre dördüncü ve ikinci sene talebelerinin sınıfta kalmaları gerekli görülmüştür. Ancak, dördüncü sene talebesine şahadetname verileceği gösterilmiş olduğundan öğretim yılının sonuna kadar okulda tutulmaları uygun görülmüş; ikinci sene talebelerinin ise bir sene daha aynı yılın derslerini tekrar okumaları kararlaştırılmıştır. Çizelgede birinci sene talebesine neden yer verilmediği o dönemde de tespit edilememiştir.²⁷

Görüldüğü gibi, yeterli puanı alamayan tüm öğrenciler sınıf tekrarına bırakılarak eğitimde niteliğe önem verildiği bir derece gösterilmiştir.

Eğil Rüşdiyyesi'nin 1900-1901 (R.1316–1317) ders yılı sonu umumi imtihanı da başarılı bir şekilde yapılmıştır.²⁸

Yukarıda ifade edildiği gibi, mektebin ilk muallimi Ali Efendi'dir. Yaklaşık üç yıl burada görev yapan Ali Efendi, Eğil'in suyu ve havasıyla imtizaç edemediğinden 1875 yılında muallimlik görevinden istifa etmiştir. Onun yerine imtihanla liyakati tespit edilen Ahmed Efendi tayin edilerek memuriyet asaleti tasdik edilmiştir.²⁹ Ancak, Diyarbekir Vilayet Salnameleri kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, Ahmed Efendi hemen göreve başlayamamış, onun yerine Hasan ve Zühdü Efendiler bir süre muallimlik yapmışlardır.³⁰

Tam olarak ne zaman göreve başladığı bilinmeyen Ahmed Efendi, 1879 yılı ortalarında Eğil Rüşdiyye Mektebi Muallim-i sanisi olarak görülmektedir. Fakat bu tarihlerde Eğil Rüşdiyyesi Muallim-i sanisi Bekir Efendinin Meclis-i İdare azalığına tayin edilmesinden dolayı onun yerine muallim-i sani olarak aylık 300 kuruş maaşla oraya atanmıştır. Ahmed Efendi'nin tercih edilmesinin en önemli sebebi, Eğil Rüşdiyye Mektebi'nin talebe sayısının bütün zorlamalara rağmen 20 olması ve bu miktar talebe için hâlihazır iktizasınca şimdilik muallim-i saniye lüzum görülmemesidir. Fakat gelecek yıl talebe sayısı artarsa mahallince tekrar bir muallim-i sani seçilebilir.³¹

Ahmed Efendi'nin Eğil Rüşdiyyesi'ne atanmasıyla yerine yine Ahmed Efendi adında biri Eğil Rüşdiyye Mektebi Muallim-i saniliğine vekâleten tayin edilmiş ve 1 Ağustos 1880 (24 Şaban 1297) tarihli yazıyla, memuriyet asaletinin tasdik edildiği vilayete bildirilmiştir.³²

²⁶ BOA, MF. İST, 2/46.

²⁷ BOA, MF. MKT, 59/111.

²⁸ Diyarbekir Gazetesi, No. 1245, 20 Ağustos 1901 (5 Cemaziyülevvel 1319).

²⁹ BOA, MF. MKT, 41/32.

³⁰ DVS, H. 1292, s. 179-180; DVS, H. 1293, s. 330-331.

³¹ BOA, MF. MKT, 63/145, Mamuretülaziz Mutasarırlığına yazılan 24 Temmuz 1879 tarihli yazı.

³² BOA, MF. MKT, 65/103.

Hatip YILDIZ

1880-1887 yılları arasında Eğil Rüşdiye Mektebi Muallim-i saniliği görevinde bulunan Ahmed Efendi, 1887 yılında becayişle Ergani Rüşdiyesi'ne ve onun yerine de Ergani Rüşdiye Mektebi Muallim-i sanisi İbrahim Rıfki Efendi Eğil'e atanmıştır.³³

Muallim-i sani İbrahim Rıfki Efendi'nin bilinmeyen sebeplerle istifasından dolayı yerine darümuallimin şahadetnamelilerinden Ali Rıza Efendi mahallince tayin edilerek, 8 Ekim 1889 (26 Eylül 1305) tarihinde görevine başlamıştır. Ancak, Mekatib-i Rüşdiye İdaresi'ne göre; bahsi geçen muallim-i saniliğe darümuallimin şahadetnamelilerinden Ali Rıza Efendi seçilmiş ise de, Vilayet Darümualliminleri, ibtidai mekteplerine muallim yetiştirmek için tesis edilmiş olduklarından buradan şahadetname alanların imtihana girmeden rüşdiye muallim-i saniliğine tayinleri usule aykırıdır. Bu nedenle, adı geçen şahsın imtihanının yapılarak tasdikli imtihan varakasının gönderilmesi lazım geleceği, 11 Kasım 1889 (30 Teşrinievvel 1305) tarihli yazıyla Diyarbekir Vilayetine bildirilmiştir.³⁴

Maarif Nezareti'nden olumsuz cevap alan Diyarbekir Vilayeti tekrar harekete geçerek, 25 Aralık 1889 (2 Cemaziyülevvel 1307) tarihli yazıyla durumu yeniden Maarif Nezareti'ne arz etmiştir. Yazıda; Ali Rıza Efendi'nin, darümuallimin mezunu olduğu halde daha önce imtihanla Hani Rüşdiyesi Muallim-i saniliğine atandığı ve Maarif Nezareti'nce asaletinin tasdik edildiği; iki sene burada istihdam olunduktan sonra görülen ikdam ve iktidarına ve Lice Kazası Rüşdiye Mektebi'nin büyüklüğüyle mualliminin iktidarsızlığına binaen buraya atandığı; sözü edilen bu iki mektebin lağvedilmesi nedeniyle açıkta kalarak ileride açılacak bir mekteb muallimliğiyle kayırlmak üzere Diyarbekir merkezindeki Hacı Abdurrahman Mescidi İbtidai Mektebi'ne ve daha sonra Eğil Rüşdiye Mektebi Muallim-i saniliği münhal olması üzerine buraya tayin edildiği; bununla birlikte tekrar imtihana girmesine ihtiyaç olmadığı ifade edilmiştir.³⁵

Vilayetin sözü edilen ikinci yazısını dikkate alan Maarif Nezareti, Ali Rıza Efendi'nin yeniden imtihana girmesine gerek olmadığı kanaatine varmıştır. Bu nedenle, Maarif Muhasebe-i Umumiye Müdürlüğü tarafından kayıt işlemleri yapılarak, işe başlama tarihinin bildirilmesi hususunda Vilayet Maarif Müdürlüğü'ne 20 Ocak 1890 (8 Kânunusani 1305) tarihli yazıyla emir verilmiştir.³⁶

Bazı güçlülere rağmen sonunda Eğil Rüşdiye Mektebi Muallim-i saniliğine asaleten atanan Ali Rıza Efendi, çocukluğundan beri medrese eğitimine devam ederek, hem Arapça gramer ilminde ve hem de tefsir ve hadis ilimlerinde icazet almıştır. 1884 yılında Diyarbekir Darümuallimin Şubesi'nden "ala" derecesiyle mezun olarak şahadetname almaya hak kazanmıştır.³⁷ 28 Şubat 1885 (16 Şubat 1300) tarihinde Hani Mekteb-i Rüşdiyesi Muallim-i Saniliğine ve 24

³³ BOA, MF. MKT, 109/22, Maarif Muhasebe Müdürlüğü'nün 11 Haziran 1889 (30 Mayıs 1305) tarihli yazısı.

³⁴ BOA, MF. MKT, 114/98.

³⁵ BOA, MF. MKT, 115/48, Diyarbekir Valisi Hasan Refik Bey'in 25 Aralık 1889 (2 Cemaziyülevvel 1307) tarihli yazısı.

³⁶ BOA, MF. MKT, 115/48.

³⁷ BOA, MF. MKT, 997/75.

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

Kasım 1886 (12 Teşrinisani 1302) tarihinde Lice Mekteb-i Rüşdiyesi Muallim-i saniliğine atanmıştır. 1 Şubat 1887 (20 Kanunisini 1302) tarihinde Hani ve Lice Rüşdiye mekteblerinin lağvedilmesinden sonra 13 Mart 1888 (1 Mart 1304) tarihinde Hacı Abdurrahman Mescidi Mekteb-i İbtidaisi Muallimliğine tayin edilmiştir.³⁸

Ali Rıza Efendi, muallimliğe atandığı 1885 yılından itibaren 13 yıl boyunca hiç izin kullanmamış ve tatil dönemleri dışında sürekli görevinin başında bulunmuştur. Ancak, İstanbul'daki bazı özel işlerinden dolayı 1897-1898 öğretim yılı sene sonu umumi imtihanından sonra, tatil dönemini de fırsat bilerek, üç aylık izin talebinde bulunmuştur. Bu talebi değerlendiren Mekatib-i Rüşdiye İdaresi, mektebin açılışında yerine bir vekil tayin olunarak tedrisata kesinlikle halel getirmemek ve izin süresi bittiğinde görevinin başında bulunmak şartıyla Ali Rıza Efendi'ye üç ay izin verilmesini uygun görmüştür (3 Ocak 1898/9 Şaban 1315).³⁹ Görüldüğü gibi, Maarif Nezareti hem personelinin mağdur etmemekte, hem de eğitim öğretimin sekteye uğramamasını oldukça önemsemektedir.

Mekatib-i Rüşdiye İdaresi'nin uygun görüşünü dikkate alan Maarif Muhasebe Müdüriyeti, Ali Rıza Efendi'nin yerine tayin olunacak vekilin ismi ve işe başlama ile asilin işten ayrılma tarihlerinin bildirilmesi; vekâlet maaşıyla asilin alacağı yarı maaştan eskiden olduğu gibi kesinti yapılması gerektiğini Maarif Nezareti Mektubi Kalemî'ne iletmiştir. Mektubi Kalemî, söz konusu direktifleri 27 Ocak 1898 (15 Kânunusani 1313) tarihli telgrafla Diyarbekir Maarif Müdürlüğü'ne bildirmiştir.⁴⁰ Buradan anlaşıldığı gibi, izne ayrılan asil muallime normal zamandaki maaşının yarısı ödenmekte ve diğer yarısı da vekil muallime verilmektedir. Ayrıca, hem vekil maaşından ve hem de asilin yarı maaşından yapılacak emeklilik ve azil kesintilerinin ihmal edilmemesi de oldukça önemsenmektedir.

1897'de mektebin muallim-i evvelik düzeyine terfi etmesi nedeniyle muallim-i evvel vekili olarak görevini sürdüren Ali Rıza Efendi'ye, 3 Eylül 1898 (22 Ağustos 1314) tarihinde bu mektebin hat muallimliği vekâleti de ek olarak verilmiştir. Yaklaşık yedi ay kadar bu görevi vekâleten yürüttükten sonra, 23 Mart 1899 (11 Mart 1315) tarihinde hat muallimliği memuriyet asaleti kendisine tebliğ edilmiş⁴¹ ve bu görevini 1903 yılına kadar sürdürmüştür.⁴²

Asaleti tasdik edilen Ali Rıza Efendi, şimdiye kadar vekâleten yürüttüğü bu hizmetinin karşılığı olan 267,5 kuruşluk ücretini alamadığını iddia ederek, Maarif Nezareti'nden talepte bulunmuştur. Bu isteği dikkate alan Maarif Muhasebe-i Umumiye Müdürlüğü, Ali Rıza Efendi'ye vekâleten yürüttüğü hat muallimliği maaşının yarısının verilmesini uygun görmüş ve bu karar Maarif

³⁸ BOA, MF. MKT, 178/146.

³⁹ BOA, MF. MKT, 385/5.

⁴⁰ BOA, MF. MKT, 385/5.

⁴¹ BOA, MF. MKT, 460/62.

⁴² DVS, H. 1321, s. 284; Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 504.

Hatip YILDIZ

Nezareti tarafından 15 Ağustos 1899 (7 Rebiyülâhır 1315) tarihli yazıyla Diyarbakır Vilayeti Maarif Muhasebe Memurluğuna bildirilmiştir.⁴³

Görüldüğü gibi, bu dönemde vekâleten yürütülen memuriyetlerde o görevin asaleten yürütülmesinin karşılığı olarak tahsis edilen maaşın yarısı ödenmektedir.

Taşra rüşdiye mekteblerinde görev yapan muallim ve müstahdemler ile talebelerin devam devamsızlık durumları, mekteblerin öğrenci sayıları ve sair özelliklerine dair bilgiler, rüşdiye muallimleri tarafından zorunlu olarak her üç ayda bir cetvel şeklinde düzenlenmiştir. Bu hülasa cedvelleri, maarif komisyonları ve maarif müdürleri tarafından tasdik edilerek Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir. Bu doğrultuda Eğil Rüşdiye Mektebi'nce düzenlenen cedvele bakıldığında; Mekteb Muallimi Ali Rıza Efendi ile Bevvab Molla İbrahim Efendi 1901 yılı Ocak ayında 26, Şubat ayında 15 ve Mart ayında 24 gün mektebe devam etmişlerdir. Devam etmedikleri günler ise Cuma ve Bayram tatilidir.⁴⁴

1889 yılında Eğil Mekteb-i Rüşdiyesi'ne atanan Ali Rıza Efendi, bu görevini tam 17 yıl aralıksız olarak sürdürmüştür. Ancak 1906 yılı Ekim'inde, söz konusu mektebin muallim-i evvelik kadrosuna Hüseyin Avni Efendi asaleten atanmış ve Ali Rıza Efendi boşta kalmıştır. Bu durumdan rahatsız olan Ali Rıza Efendi, 22 senelik başarılı maarif hizmetini nazara vererek, Maarif Nezareti'nden mağduriyetine bir çözüm bulunmasını istemiştir. Dilekçeyi değerlendiren Meclis-i Kebir-i Maarif, açıkta kalan Ali Rıza Efendi'nin istihdam müddetine nazaran muallim-i evvelik imtihanına girmeye hak kazandığını, ileride açılacak bir muallim-i evvelliğe tayin olunmak üzere, rüşdiye mekteblerinde öğretilmekte olan programda yer alan derslerden sınava girmek istediği takdirde İstanbul'a gelmekte serbest olduğunu, 30 Nisan 1907 (17 Rebiyülevvel 1325) tarih ve 463 sayılı kararlarla hükme bağlamıştır.⁴⁵

Bu karar Ali Rıza Efendi'ye bildirildiğinde, İstanbul'a gidecek mali gücü olmadığından imtihanının Diyarbakır'da yapılmasını istirham etmiştir. Talebi uygun bulan Meclis-i Kebir-i Maarif, sözü edilen şahsın vilayet merkezinde naib efendinin başkanlığında, vilayet mektubi memuru, idadi müdürü, maarif muhasebe memuru ve idadi mektebi muallimlerinden Fethullah Efendi'den oluşan güvenilir bir heyet marifetiyle, rüşdiye mekteblerinde okunan derslerden imtihan edilerek, tasdikli imtihan varakasının gönderilmesini kararlaştırmıştır(6 Ekim 1907/28 Şaban 1325).⁴⁶

Bu karar doğrultusunda, Ali Rıza Efendi'nin rüşdiye muallim-i evvelik imtihanı yukarıda sözü edilen zatlar tarafından 1 Şubat 1908 (28 Zilhicce 1325)

⁴³ BOA, MF. MKT, 460/62.

⁴⁴ BOA, MF. İST, 2/46.

⁴⁵ BOA, MF. MKT, 997/75.

⁴⁶ BOA, MF. MKT, 997/75.

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

tarihinde icra edilmiş ve Ali Rıza Efendi muallim-i evvel olmaya hak kazanmıştır. Ali Rıza Efendi'nin imtihana girdiği dersler ve aldığı puanlar aşağıdaki gibidir.⁴⁷

Tablo 1. Ali Rıza Efendi'nin İmtihan Çizelgesi

SIRA NO	DERSİN ADI	PUAN
1	Kur'an-i Kerim ve Tecvid	9
2	Ulum-ı Diniye	10
3	Arabî	7
4	Farisi	8
5	Resim	5
6	İmla	7
7	Tarih	7
8	Coğrafya	5
9	Hesab	9
10	Hendese	8
11	Ahlak	8
12	Ziraat	8
13	Hüsn-i Hat	7

Ali Rıza Efendi, Eğil Rüşdiye Mektebi'nden ayrıldıktan sonra bir taraftan mağduriyetini Maarif Nezareti'ne bildirip muallim-i evvelik için imtihan sürecini başlatırken, diğer taraftan da tam olarak tespit edilemeyen bir tarihte Silvan Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvel vekili olarak göreve başlamıştır. İmtihana girdiği tarihte söz konusu mektebde vekâleten görevli olan Ali Rıza Efendi, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 7 Aralık 1908 (13 Zilkade 1326) tarihli kararıyla, eski görev yeri olan ve Darülmualimin-i Rüşdi mezunlarından talip bulunamayan Eğil Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvelliğine aylık 500 kuruş maaşla ikinci kez atanmıştır.⁴⁸ Bu karar, Maarif Nezaretinin 29 Mart 1909 (7 Rebiyülevvel 1327) tarihli telgrafıyla Diyarbekir Vilayetine bildirilmiştir.⁴⁹

Eğil Rüşdiye Mektebi uzun zamandır vekil muallimlerle idare edildiğinden, Diyarbekir Maarif Müdürlüğünün ısrarı üzerine, Meclis-i Kebir-i

⁴⁷ BOA, MF. MKT, 1111/47.

⁴⁸ BOA, MF. MKT, 1108/46.

⁴⁹ BOA, MF. MKT, 1111/47.

Hatip YILDIZ

Maarif 'in 12 Ekim 1906 (23 Şaban 1324) tarih ve 1688 sayılı kararıyla Ali Rıza Efendi'nin yerine muallim-i evvel olarak asaleten Hüseyin Avni Efendi aylık 500 kuruş maaşla atanmıştır.⁵⁰ Gerekli kayıt işlemlerini düzenleyen Maarif Muhasebe-i Umumiye Müdürlüğü, adı geçen şahsın işe başlama tarihinin bildirilmesini; ilk maaşının yarısının ve kalan kısmıyla her ayki maaşlarından azil ve emeklilik aidatlarının kesilerek hususi sandıklarına gönderilmesini Diyarbakir Maarif Müdürlüğünden talep etmiştir. Ayrıca, İstanbul'dan Eğil'e kadar uzun yol dikkate alınarak, Meclis-i İdare'den gönderilecek mesafe mazbatasını üzerine saat başına 5 kuruş verilir, çıkan toplam miktarın % 15 kuruşunun yarısıyla % 5 kuruşunun "Bab-ı Ali Teshilat Sandığı İnesi" olarak kesilmesi ve geri kalan miktarın Hüseyin Avni Efendi'ye harcırah olarak verilmesi ve alınacak senedin denk gelecek masraf cedveline eklenerek gönderilmesi istenmiştir.⁵¹

Gümüşhane Sancağının Kelkit kazasından olan Hüseyin Avni Efendi tecrübeli bir muallim olup, 1904 yılı Mayıs'ına kadar Erzincan Rüşdiye-i Mülkisi Matematik ve Fransızca, Erzincan Rüşdiye-i Askeri Kavaid-i Osmanî ve Kitabet muallimliği yapmıştır. 23 Mayıs 1904 (10 Mayıs 1320) tarihinde Erzincan Maarif Komisyonu tarafından Rüşdiye-i Mülkideki Matematik ve Fransızca hocalıklarından azledilmiştir. Mağdur duruma düşen Hüseyin Avni Efendi, görevine tekrar iade edilmek ve birikmiş olan maaşlarını almak için üç kez Maarif Nezareti'ne müracaat etmiş ve olumlu sonuç almış olmasına rağmen, Erzincan Maarif Komisyonu bu emirlerin hiçbirine itaat etmemiştir. Geçim sıkıntısı nedeniyle zor durumda kalan Hüseyin Avni Efendi, Askeri Rüşdiyedeki görevinden de istifa ederek İstanbul'a gitmiş ve Maarif Nezareti'ne hitaben kaleme aldığı 16 Haziran 1906 (3 Haziran 1322) tarihli arzuhalde içinde bulunduğu durumu ve taleplerini bir kez daha şu cümlelerle ifade etmiştir:⁵²

"Mezkûr komisyon heyetinin bana yaptıkları bu kadar hakaret yalnız nefsanî garazlarından ileri geldiği inceleme sonucunda anlaşılacaktır. İki seneden beri hukukumu muhafazaya çalışmakta olduğumdan pek çok mutazarrır oldum. 14 seneden beri askeri ve mülki mekteplerinde say ve gayretle birçok talebe yetiştirmiş ve hatta say ve gayretime mükâfaten askeriye tarafından "Beşinci Mecidi Nisanı'yla" da taltif olunmuş kölenizim. Böyle bir emektarın birkaç zatın keyfi için sebepsiz olarak bu kadar mağdur edilmesine padişahın merhameti kail değildir. Geçen sene buradan Erzincan'a iade-i memuriyetle gittiğim için bilahare nezaretçe azlim tasdik oluncaya kadar maaşa müstahak olacağım tabiidir. Lütfen şu perişan halim nazara alınarak, verilmesi gereken birikmiş maaşlarımın ödenmesiyle mağduriyetimin bir derece hafifletilmesinde; saye-i âli-i hazret-i nezaretpenahilerinde muallim-i evvelik için icab eden fenlerin hepsinden ve hatta Fransızcadan bile imtihan vermeye hazır bulunduğumdan bu kadar senelerden beri say ve hizmetlerime mükâfaten usulü dairesinde imtihanımın icrasıyla münasip bir

⁵⁰ BOA, MF. MKT, 962/1.

⁵¹ BOA, MF. MKT, 962/1, Maarif Muhasebe Müdürlüğü'nün 22 Ekim 1906 (9 Teşrinievvel 1322) tarihli yazısı.

⁵² BOA, MF. MKT, 943/68.

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

mahallin muallim-i evvelliğine veya münhal olan idadi hocalıklarına tayinimle sevindirilmem hususunda müsaadenizi istirham ederim.”

Hüseyin Avni Efendi'nin yukarıda sözünü ettiği 13 aylık⁵³ birikmiş maaşının, Maarif Nezareti'nin emirlerine rağmen yine ödenmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Maarif Nezareti, Erzurum Vilayeti Maarif Müdürlüğüne gönderdiği 30 Haziran 1907 (19 Cemaziyülevvel 1325) tarihli şukkayla, söz konusu ödemenin mutlaka yapılmasını istemiştir.⁵⁴ Ancak bu emrin de yerine getirilip getirilmediği bilinmemektedir.

Muallim-i evvelik imtihanına girme hususundaki talebi ise uygun görülmüş olan Hüseyin Avni Efendi, 30 Haziran 1906 (17 Haziran 1322) tarih ve 1098 sayılı dilekçesiyle Maarif Nezareti'ne ikinci kez müracaat etmiş ve 24 Temmuz 1906 (11 Temmuz 1322) tarihinde imtihana girerek muallim-i evvelliğe atanmaya hak kazanmıştır. Hüseyin Avni Efendi'nin imtihana girdiği dersler ve aldığı puanlar aşağıdaki gibidir:⁵⁵

Tablo 2. Hüseyin Avni Efendi'nin İmtihan Çizelgesi

SIRA NO	DERSİN ADI	PUAN
1	Kur'an-i Kerim	8
2	Tecvid	7
3	Ulum-ı Diniye	10
4	Arabî	8
5	Farisi	8
6	Kavaid-i Osmaniye	10
7	İnşa (Nesir yazısı, güzel yazı yazma)	8
8	Tarih-i Osmanî	7
9	Coğrafya-i Osmanî	7
10	Hesab	7
11	Hendese	7

⁵³ Hüseyin Avni Efendi'nin Erzurum Maarif Komisyonu'na işten el çektiği tarih olan 23 Mayıs 1904 (10 Mayıs 1320) ile azlin Maarif Nezareti'nce tasdik edildiği tarih olan 19 Haziran 1905 (6 Haziran 1321) tarihleri arasında 13 aylık bir süre olduğundan bu müddet için maaş talep edilmiştir.

⁵⁴ BOA, MF. MKT, 943/68.

⁵⁵ BOA, MF. MKT, 962/1.

Hatip YILDIZ

12	Ahlak	8
13	Ma'lumat-ı Ziraie	7
14	Hüsn-i Hat	9

Girdiği imtihanında başarılı olan Hüseyin Avni Efendi, öncelikle kendi memleketi olan Kelkit Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvelliğine, bu olmadığı takdirde Basra Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvelliğine, bu da olmadığı takdirde Eğil Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvelliğine atanmasını Maarif Nezareti'nden talep etmiştir.⁵⁶ Nezaret de onun son tercihini dikkatte alarak atamasını Eğil'e yapmıştır. Görüldüğü gibi, Maarif Nezareti, atamalarda muallimlerin isteğine önem vermiş, rızaları dışında herhangi bir yere atanmalarına müsaade etmemiş, hatta sehven yapılan bazı atamaları da iptal etmiştir.⁵⁷

Yukarıda ifade edildiği gibi, Hüseyin Avni Efendi'nin atamasının yapıldığı aynı tarihte harcırahının da Diyarbakir'de verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, ataması yapılan Hüseyin Avni Efendi, görev yeri olan Eğil'e gidecek parası olmadığından, kanuni harcırahının ya İstanbul'dan sağlanması veyahut Diyarbakir'den telgrafla getirtilerek kendisine verilmesi talebinde bulunmuştur (22 Ekim 1906/4 Ramazan 1324). Bu nedenle durumu yeniden değerlendiren Maarif Muhasebe-i Umumiye Müdürlüğü, İstanbul'dan Ergani Madeni Sancağı merkezine kadar uzun yol itibarıyla kat edilecek mesafenin her bir saatinin 5 kuruştan hesaplanarak, % 15 kuruşunun yarısıyla % 5 kuruşu "Bab-ı Ali Teshilat Sandığı İanesi" olarak buraca kesinti yapılmak üzere Maarif Nezareti veznesine takdimi lüzumunun Diyarbakir Maarif Müdürlüğüne bildirilmesini kararlaştırmıştır (5 Kasım 1906/23 Teşrinievvel 1322).⁵⁸

Büyük zorluklarla Diyarbakir'a gelip görevine başlayan Hüseyin Avni Efendi, ancak bir öğretim yılı süresince Eğil Rüşdiyesinde kalabilmiştir. Lisan-ı mahalliye vukufiyetinin olmamasından dolayı, Maarif Meclisi'nin 30 Eylül 1907 (22 Şaban 1325) tarih ve 1914 sayılı kararıyla aylık 500 kuruş maaşla Çermik Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvelliğine; Çermik Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvel vekili Tahir ve muavini Abdülkadir efendilerin de o tarihte almakta oldukları aylık 250'şer kuruş maaşla Eğil Rüşdiyesi Muallimliğine nakilleri uygun görülmüştür.⁵⁹ Fakat daha önce çok ısrar etmesine rağmen ne Hüseyin Avni Efendi,⁶⁰ ne de Tahir

⁵⁶ BOA, MF. MKT, 962/1, Erzincan Rüşdiye-i Mülkisi Riyazî ve Fransızca Muallim-i sabıkı Hüseyin Avni Efendi'nin Maarif Nezareti'ne hitaben yazdığı 3 Eylül 1906 (21 Ağustos 1322) tarihli yazısı.

⁵⁷ Lisan-ı Kürdiye vukuflarına binaen reyleri sorulmaksızın evvelce Eğil Rüşdiyesi'ne nakledilmiş olan Çermik Rüşdiyesi Muallimi Tahir ve Muallim Muavini Abdülkadir efendilerin istihamları üzerine tekrar Çermik Rüşdiyesi'nde kalmalarının Maarif Meclis-i Kebir'in 2 Aralık 1908 (8 Zilkade 1326) tarih ve 1720 sayılı kararıyla sağlanmış olması buna en güzel örnektir (BOA, MF. MKT, 1098/27).

⁵⁸ BOA, MF. MKT, 962/79.

⁵⁹ BOA, MF. MKT, 1028/36, Maarif Nezareti'nin 14 Aralık 1907 (9 Zilkade 1325) tarihli şukkası.

⁶⁰ BOA, MF. MKT, 1032/1.

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

ve Abdülkadir efendiler bu becayaşe razı olmamış⁶¹ ve dolayısıyla bu değişim gerçekleşmemiştir.

Mektebin yılsonu tatilinin bittiği 2 Eylül 1907 (20 Ağustos 1323) ile 2 Ekim 1907 (19 Eylül 1323) tarihleri arasında görevinin başında bulunmayan Hüseyin Avni Efendi'nin bir aylık maaşı kesilmiştir. Kesilen maaşının iadesini isteyen Hüseyin Avni Efendi, zikredilen tarihlerde görev yerinde olamamasının nedenini şöyle izah etmiştir:⁶²

“Nisan'dan beri maaşlarım gecikmiş olduğundan tatil esnasında hem maaşlarımı almak ve hem de ailemi tedavi ettirmek için Maden'e gelmiş idim. Eylül 15'ine kadar havalemiz gelmediğinden o tarihe kadar maaş namına beş para alamadığım gibi, ailemin tedavisine ziyade lüzum görüldüğünden mecburiyetle Eylül 19'una kadar Maden'de kalmış ve ancak o tarihte birikmiş maaşlarımı alabilmiş idim. Bilahare tahsil zamanı memuriyetimin başında bulunamamamı bahane ederek 2 Eylül 1907 (20 Ağustos 1323) tarihinden 2 Ekim 1907 (19 Eylül 1323) tarihine kadar bir aylık maaşımı geri aldılar. Halbuki, arz eylediğim vecihle, zikredilen müddet zarfında Maden'de kalmaklığım meşru mazerete binaen olduğundan maaş kesintisi lazım gelmeyeceği gibi, zaten Eğil mektebinde bulunan 8 talebe de bu mevsimde babalarıyla beraber bağlarda pekmez kaynatmakta bulunup, Teşrinievvel(Ekim) demedikçe kasabaya toplanamayacaklarından ve öteden beri zikredilen tarihe kadar ora mektebi tatil demektir. Tatil zamanında ise memuriyeti başında bulunamayarak, arz olunan mazeret gibi bir meşru mazeretten dolayı merkezde bulunanların maaşlarımı kesmek de adalete muvafık değildir.”

Diyarbakir Maarif Müdürlüğü vazifesini ifaya memur İdadi Mektebi Müdürlüğü'nün 23 Ekim 1907 (10 Teşrinievvel 1323) tarihli telgrafnamesiyle durumdan haberdar edilen Maarif Nezareti, izinsiz olarak vazifesinin başından ayrılanların ayrıldıkları tarihten itibaren maaşlarının kesilmesi nizamı iktizasından bulunduğundan, Eğil Rüşdiye Mektebi muallimi hakkında dahi o şekilde muamele olunması lazım geleceğini beyan etmiştir.⁶³

4 Ekim 1907 (21 Eylül 1323) tarihinde Eğil Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvelliği görevinden istifa eden Hüseyin Avni Efendi,⁶⁴ istifa gerekçesini şu cümlelerle açıklamıştır.⁶⁵

“Eğil Rüşdiye Mektebi talebesi pek az olmakla beraber, Türkçe bilmediklerinden ve ailem dahi oranın suyu ve havasıyla imtizaç edemediğinden Ergani Madeni Livası Mutasarrıflığı tarafından oraya civar bulunan Çermik Rüşdiyesi muallimliğiyle becayaşe ettirilmekliğim hususu defalarca arz ve inha

⁶¹ BOA, MF. MKT, 1098/27.

⁶² BOA, MF. MKT, 1029/10, Hüseyin Avni Efendi'nin 8 Ekim 1907 (25 Eylül 1323) tarihli yazısı.

⁶³ BOA, MF. MKT, 1029/10, Maarif Nezareti'nin 16 Aralık 1907 (3 Kânunuevvel 1323) tarihli yazısı.

⁶⁴ BOA, MF. MKT, 1029/10

⁶⁵ BOA, MF. MKT, 1032/1, Hüseyin Avni Efendi'nin 16 Ekim 1907 (3 Teşrinisani 1323) tarihli tahrirati.

Hatip YILDIZ

edilmiş ise de, bir fayda zuhur etmediğinden ve orada durdukça ailemin de keyifsizliği artmaya başladığından istifa ederek İstanbul'a geldik. ”

Zikredilen bu sebeplerin dışında, bir aylık maaşının kesilmiş olması da Hüseyin Avni Efendi'yi istifanın eşğine getirmiş olabilir. Çünkü 19 Eylül'de maaşı kesilmiş, 21 Eylül'de ise istifa etmiştir.

Hüseyin Avni Efendi, Eğil Rüşdiyesi Muallim-i evvelliğinden istifa ettikten sonra, Gümüşhane Sancağına bağlı Torul kazası Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvelliğine atanma talebinde bulunmuştur. Maaşı Çermik Rüşdiyesi'nden 100 kuruş eksik (400 kuruş) olmasına rağmen, memleketine yakın olması hasebiyle ailesinin oranın havasıyla imtizaç edeceği tabii olduğundan Torul'u tercih etmiştir. Bu tercihi dikkate alan Meclis-i Kebir-i Maarif, 2 Aralık 1907 (19 Teşrinisani 1323) tarih ve 2241 sayılı kararla atamayı onaylamıştır.⁶⁶

14 Ekim 1907 (1 Teşrinievvel 1323) tarihinde mekteb muallimliğine Bekir Sıdkı Efendi muallim-i evvel vekili olarak atanmıştır. Daha önce 7 Ekim 1903 (24 Eylül 1319) tarihinde Maden Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvel vekâletine, 1906/1907 (R.1322) öğretim yılında Cizre Rüşdiye Mektebi Muallim-i evvel vekâletine mahallince atanan Bekir Sıdkı Efendi, ileride açılacak bir rüşdiye muallimliğine asaleten atanabilmek amacıyla imtihana girmek istediğini, fakat İstanbul'a gidecek mali gücü olmadığı için imtihanının Diyarbakir'de yapılmasını talep etmiştir(21 Şubat 1908/18 Muharrem 1326). Ancak hizmet cetveli tasdikli olmadığı için Mekatib-i Rüşdiye İdaresi'nce bu talep reddedilmiştir.⁶⁷

1908 yılı sonlarına kadar muallim-i evvel vekili olarak Eğil Rüşdiyesi'nde görev yapan Bakir Sıdkı Efendi, müracaatı üzerine bu tarihte Maden Cami-i Kebir İbtidaisi Muallimliğine tayin edilmiştir.⁶⁸

Bekir Sıdkı Efendi'nin Maden'e tayin edilmesi üzerine münhal kalan Eğil Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i evvel vekili olarak mahallince Zülfikar Efendi atanmıştır. Mektebin terakkisi için Zülfikar Efendi'nin asaleten atanmasını isteyen Diyarbakir Maarif Müdürlüğü, bu talebini Maarif Nezareti'ne şu cümlelerle arz etmiştir:

“Şu anda muallim-i evvelliğinin boş olmasından dolayı vekâletle idare edilen Eğil Nahiyesi Mekteb-i Rüşdiyesi'ne devam eden talebe evlad-ı ekraddan olduklarına ve Dersaadet Darümualliminini'nden mezun olup Nezaret-i Celilelerince tayin ve i'zam kılınan muallimlerin Kürt lisanına aşına olmamaları cihetiyle mekteb-i mezkûrun terakkisine mani'-i müstakil bulduklarına ve mekteb-i mezkûr muallimliğini vekâleten şimdiye kadar ibka etmekte olan Bekir Sıdkı Efendi'nin vuku bulan müracaatı üzerine Maden kasabasında Cami-i Kebir İbtidaisi Muallimliğine tayin kılınmasına binaen ma'ruz Eğil Rüşdiyesi muallim vekâletine Diyarbakir Mekteb-i İdadisi'nin sınıf-ı âliyesinden evvelce mezun olup 12 seneden beri Maden Mekteb-i İbtidai Muallimliğinde hüsni hizmetle isbat-

⁶⁶ BOA, MF. MKT, 1032/1.

⁶⁷ BOA, MF. MKT, 1051/16.

⁶⁸ BOA, MF. MKT, 1086/38.

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

ehliyet ve iktidar eden ve Kürd lisanına da aşına bulunan ve talebeye lazımu't-tahsil lisan-ı Türkî'yi tedris ve tahsile muktedir olduğu malum olan Zülfikar Efendi'nin tayini bi't-tensib mahal-i memuriyetine i'zamı Maden Maarif Komisyonu riyasetiyle rüşdiye muallimliğine yazılmış olduğundan suret-i ma'ruza nezd-i celil-i cenab-ı nezaretpenahilerince de tasvib buyrulduğu surette, mumaileyh Zülfikar Efendi bendelerinin tasdik-i asalete müteallik muamelenin ifasına müsaade buyrulması terakki-i maarif nokta-i nazarında müsterhamdır. Olbabda emr ve ferman hazret-i menlehü'l-emrindir."⁶⁹

Diyarbakir Maarif Müdürlüğü'nün teklifini değerlendiren Meclis-i Kebir-i Maarif'in Daire-i İdaresi, daha önce imtihana girerek muallim-i evvelliğe terfi eden eski muallim Ali Rıza Efendi'nin Eğil Rüşdiye Mektebi'ne muallim-i evvel olarak tayin edildiğini belirterek, Zülfikar Efendi'nin memuriyet asaletini onaylamamıştır.⁷⁰

Zülfikar Efendi'nin görevden alınmasında, kişisel meziyetleri ile değil, cehalet, zorbalık ve vazifesi haricindeki hükümet işlerine karışmakla kendini göstermesi de etkili olmuştur.

Zülfikar Efendi'nin yerine atanan Ali Rıza Efendi, göreve başlar başlamaz mekteb hakkında bir takım değerlendirmelerde bulunmuştur. Diyarbakir Maarif Müdürlüğüne gönderdiği yazılarda; nahiyede mektep binası bulunmadığını, mevcut olan bir ibtidai mektebinin düzeni sağlamadığını ve yetersiz olduğunu; kendisinin, ilkokul bilgisine bile sahip olmayan üç talebe ile vakit geçirdiğini, faydasız maaş almaktansa başka bir yere atanmasının münasip olacağını, ahalinin maarife muhabbeti olmadığından yapılan teşviklerden de bir fayda hâsıl olmadığını arz etmiştir.⁷¹

Üç yıl öncesine kadar Eğil Rüşdiyesi'nde tam 17 yıl görev yapan ve son atamasıyla da burada 18.yılıni dolduran Ali Rıza Efendi, her ne kadar mekteb hakkında olumsuz değerlendirmelerde bulunsu da, aslında kendisi de Diyarbakir Maarif Müdürü Muhyiddin Bey'in eleştirilerinden nasibini alacaktır.

Nitekim Ali Rıza Efendi'nin verdiği malumatı da dikkate alan ve daha önce yapmış olduğu araştırma ve incelemelere dayanan Diyarbakir Maarif Müdürü Muhyiddin Bey, Eğil Rüşdiyesi'nin geçici olarak kapatılması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmiştir.⁷²

“Maden Sancağına bağlı Eğil Nahiyesi Mekteb-i Rüşdiyesi'nden açılış tarihinden beri katiyen istifade edilmediği, tayin edilen muallimlere ve vekillerine faydasız olarak millet hazinesinden aylık 500 veya 250'şer kuruş maaş verile geldiği resmi yazışmalardan ve yapılan araştırmalardan anlaşılmıştır. Esasen sözü edilen rüşdiye mektebi, ilerlemeyen bir ibtidai mektebi olan, ahali ve çocukları da

⁶⁹ BOA, MF. MKT,1086/38, Diyarbakir Maarif Müdürlüğü'nün 18 Kasım 1908 tarihli şukkası.

⁷⁰ BOA, MF. MKT,1086/38.

⁷¹ BOA, MF. MKT, 1132/50.

⁷² BOA, MF. MKT, 1132/50, Diyarbakir Maarif Müdürü Muhyiddin Bey'in 12 Nisan 1909 (21 Rebiyülevvel 1327) tarihli şukkası.

Hatip YILDIZ

rüşdiye mekteblerine maddi ve manevi bir hak kazandığını göstermeyen bir nahiyede açılmış; 20 seneden fazla bir müddetten beri bu mekteb bir takım ehil olmayan muallimlere veya vekillere geçim yeri olmuştur.”

Muhyiddin Bey’in bu yazısını nazara alan Maarif Nezareti, konuyu Meclis-i Kebir-i Maarif’te görüşerek 27 Mayıs 1909 (7 Cemaziyülevvel 1327) tarihinde karara bağlamıştır. Buna göre; Eğil Nahiyesi Rüşdiye Mektebi’nden, 20 seneden beri açılmış olmasına rağmen, ahalisinin eğitime rağbet etmemesi nedeniyle bir fayda sağlanamamıştır. Bu nedenle, mektebin tahsisatının ve görevli kadrosunun Lice Rüşdiyesi’ne nakli uygun görülmüştür.⁷³

Meclisin kararını dikkate alan Maarif Muhasebesi, lağvedilmiş Eğil Rüşdiyesi Muallim-i evvel aylık maaşı olan 500, hademe aylık maaşı olan 60 ve ufak tefek masraflar için ayrılan yıllık 280 kuruş para ile muallim Ali Rıza Efendi’nin, Lice Rüşdiye Mektebi’ne naklinin Diyarbakir Maarif Müdürlüğüne bildirilmesini istemiştir(10 Haziran 1909).⁷⁴

Eğil Rüşdiye Mektebi’nin yıllara göre muallim ve talebe durumu aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Eğil Rüşdiye Mektebi Personel ve Talebe Çizelgesi

YIL	İKİNCİ MUALLİM	HAT MUALLİMİ	BEVVAB	TALEBE ADEDİ
1873 ⁷⁵	Ali Efendi	-----	-----	-----
1874 ⁷⁶	Ali Efendi	-----	-----	-----
1875 ⁷⁷	Hasan Efendi	-----	-----	21
1876 ⁷⁸	Zühdü Efendi	-----	-----	25
1877	-----	-----	-----	-----
1878	-----	-----	-----	-----
1879 ⁷⁹	Ahmed Efendi	-----	-----	20
1880 ⁸⁰	Ahmed Efendi	-----	-----	-----

⁷³ BOA, MF. MKT, 1132/50, Meclis-i Kebir-i Maarif’in 27 Mayıs 1909 (7 Cemaziyülevvel 1327) tarihli kararı.

⁷⁴ BOA, MF. MKT, 1132/50, Maarif Muhasebe-i Umumiye’nin 10 Haziran 1909 (21 Cemaziyülevvel 1327) tarihli cevabi yazısı.

⁷⁵ BOA, BEO Gel. -Gid. Def. , Maarif, No: 395.

⁷⁶ DVS, H. 1291, s. 67.

⁷⁷ DVS, H. 1292, s. 179-180 (Aynı tarihli Devlet Salnamesinde talebe adedi 24’tür).

⁷⁸ DVS, H. 1293, s. 330-331 (Aynı tarihli Devlet Salnamesinde talebe adedi 24’tür).

⁷⁹ BOA, MF. MKT, 63/145.

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

1881 ⁸¹	Ahmed Efendi	-----	-----	20
1882 ⁸²	Ahmed Efendi	-----	-----	28
1883 ⁸³	Ahmed Efendi	-----	-----	28
1884 ⁸⁴	Ahmed Efendi	-----	-----	28
1885 ⁸⁵	Ahmed Efendi	-----	-----	30
1886 ⁸⁶	Ahmed Efendi	-----	-----	35
1887 ⁸⁷	İbrahim Rıfki Efendi	-----	-----	35
1888	İbrahim Rıfki Efendi	-----	-----	-----
1889 ⁸⁸	İbrahim Rıfki Efendi	-----	-----	-----
1890 ⁸⁹	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1891	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1892	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1893	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1894	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1895	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1896	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1897	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1898 ⁹⁰	Ali Rıza Efendi	Ali Rıza Efendi	1	34
1899 ⁹¹	Ali Rıza Efendi	Ali Rıza Efendi	1	31

⁸⁰ Devlet Salnamesi, H. 1298, s. 292 (Burada adı geçen Ahmed Efendi, 1879 yılında muallim-i sani olarak görev yapan Ahmed Efendi olmayıp, farklı bir kişidir).

⁸¹ Devlet Salnamesi, H. 1299, s. 271.

⁸² Devlet Salnamesi, H. 1300, s. 205.

⁸³ Devlet Salnamesi, H. 1301, s. 388.

⁸⁴ Devlet Salnamesi, H. 1302, s. 410.

⁸⁵ Devlet Salnamesi, H. 1303, s. 336.

⁸⁶ Devlet Salnamesi, H. 1304, s. 322-323.

⁸⁷ BOA, MF. MKT, 109/22; Devlet Salnamesi, H. 1305, s. 249.

⁸⁸ BOA, MF. MKT, 114/98.

⁸⁹ DVS, H. 1308, s. 55.

⁹⁰ Maarif Salnamesi, H. 1316, s. 1051.

Hatip YILDIZ

1900 ⁹²	Ali Rıza Efendi	Ali Rıza Efendi	Molla İbrahim	25
1901 ⁹³	Ali Rıza Efendi	Ali Rıza Efendi	Molla İbrahim	28
1902	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1903 ⁹⁴	Ali Rıza Efendi	Ali Rıza Efendi	1	24
1904	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1905 ⁹⁵	Ali Rıza Efendi	-----	Ahmed Efendi	-----
1906	Ali Rıza Efendi	-----	-----	-----
1907 ⁹⁶	Hüseyin Avni Efendi	-----	-----	8
1908 ⁹⁷	Bekir Sıdkı Efendi	-----	-----	-----
1909	Ali Rıza Efendi	-----	-----	3

Sonuç

Osmanlı yenileşme döneminde, Diyarbekir Vilayetinde açılan en eski rüşdiyelerden birinin de Eğil Rüşdiye Mektebi olduğu tespit edildi. Mekteb, 1873-1909 yılları arasında aralıksız olarak 36 yıl eğitim öğretime devam etti. Talebe sayısı, son birkaç yılın dışında, 20'nin altına düşmeyen mektebde toplam 9 muallim görev yaptı.

Mektebin açılışından beri devam eden bazı olumsuzluklar, mektebden umulan faydanın tam olarak sağlanamamasına neden oldu. Bu olumsuzlukların başında ahalinin eğitime olan ilgisizliği, mektebe talebe yetiştirecek yeterli sayıda ve kalitede ibtidai mektebinin bulunmaması, mektebin uzun yıllar vekil muallimlerle idare edilmesi, dışarıdan gelen bazı muallimlerin kasabanın suyu ve havasıyla imtizaç edememesi, talebelerin aileler tarafından köy işlerinde çalıştırılarak okula geç gönderilmesi gibi faktörlerin yer aldığı anlaşıldı.

1909 Haziran'ında lağvedilen mektebin tahsisatı ve görevli kadrosunun ise, eğitime ihtiyaklı olan ve bir ibtidai mektebine sahip olduğu halde, ikinci bir ibtidai mektebi ile rüşdiye mektebinin açılması teşebbüsünde bulunmuş olan Lice kazasına nakledilmiş olduğu görüldü.

⁹¹ Maarif Salnamesi, H. 1317, s. 1196.

⁹² BOA, MF. İST, 2/46; DVS, H. 1318, s. 77.

⁹³ Maarif Salnamesi, H. 1319, s. 607.

⁹⁴ DVS, H. 1321, s. 284; Maarif Salnamesi, H. 1321, s. 504.

⁹⁵ DVS, H. 1323, s. 391.

⁹⁶ BOA, MF. MKT, 1029/10.

⁹⁷ BOA, MF. MKT, 1086/38.

EĞİL RÜŞDİYE MEKTEBİ'NİN TARİHÇESİ VE EĞİTİM KADROSU

Bütün bu bilgiler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de eğitimin kalitesinin artmasında iyi eğitimcilerin yanı sıra, halkın desteğinin ve eğitime olan ilgisinin de ne kadar önemli olduğunun açık delilidir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Umum Vilayet Müdüriyeti Evrakı (DH. UMVM)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mektubi Mühime Evrakı (MKT. MHM)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babıâli Evrak Odası Gelen-Giden Defteri, Maarif

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif İbtidai Evrakı (MF. İBT)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif İstatistik Evrakı (MF. İST)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Mektubi Kalemi Evrakı (MF. MKT)

Devlet Salnameleri

Diyarbakir Vilayet Salnameleri (DVS)

Diyarbakir Gazetesi

Maarif Salnameleri

Maârif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Mecmuası

Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1999'a), İstanbul, 1999

Cuinet, Vital, La Turquie d'Asie, Paris, 1890-1894, I-IV

Demirel, Muammer, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", Türkler, C.15, Ankara, 2002

Karaman, Oktay, Hatunoğlu Kurt İsmail Hakkı Paşa'nın Diyarbakir Valiliği(1869-1875), (Y. Lisans Tezi), Erzurum, 1995

Kodaman, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1991